

УДК 78.03

Іванов О. К.,
професор Миколаївської філії
Київського національного університету культури і мистецтв,
заслужений працівник культури України

НА ШЛЯХУ ПІЗНАННЯ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО
МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ
(науково-дослідницькі здобутки О. П. Макаренка)

У статті розглядаються науково-дослідницькі здобутки Макаренка Олександра Петровича – кандидата мистецтвознавства, доцента, знавця музичного фольклору південноукраїнського краю. Результати його наукових досліджень знайшли втілення у двох авторських та декількох колективних навчально-методичних виданнях рекомендованих Міністерством освіти і науки України для вищих навчальних закладів.

Ключові слова: музичний фольклор, південноукраїнський край, поліетнічне середовище, адаптація, діалог, еволюція фольклорного мислення.

В статье рассматриваются научно-исследовательские работы Макаренко Александра Петровича – кандидата искусствоведения, доцента, знатока музыкального фольклора южноукраинского края. Результаты его научных исследований нашли отражение в двух авторских и нескольких коллективных учебно-методических пособиях рекомендованных Министерством образования и науки Украины для высших учебных заведений.

Ключевые слова: музыкальный фольклор, южноукраинский край, полиэтническая среда, адаптация, диалог, эволюция фольклорного мышления.

The article reviews research achievements of Makarenko Alexander Petrovich – Ph.D., associate professor, folk music scholar of Ukrainian southern region. The results of his research are stated in two author's and several collective teaching publications recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine for higher education.

Key words: folk music, Southern Region, multi-ethnic environment, adaptation, dialogue, evolution of folk thinking.

Актуальність пропонованої статті вбачається у приверненні уваги фахівців та шанувальників музичного фольклору до проблем розвитку музичного фольклору Півдня України та їх висвітлення у дослідженнях О. П. Макаренка.

Найбільш загальні уявлення про музичний побут населення Північного Причорномор'я дають нам описові краєзнавчі матеріали з історичних, наукових та літературно-художніх джерел. Серед записувачів та видавців південноукраїнського фольклору наприкінці XIX – початку XX ст. відомі історики, краєзнавці, письменники, етнографи, інші діячі національної культури: І. Бессараб, Ф. Вовк, О. Маркевич, А. Грабенко-Конощенко, М. Аркас, М. Коцюбинський, П. Ніщинський, М. Кропивницький,

Я. Новицький, О. Маркевич, Д. Яворницький, С. Тобілевич, С. Чернявська, А. М. Грабеню (Конощенко) та ін.

О. П. Макаренко уважно вивчив науковий спадок дослідників – етнографів та музикознавців (Б. Юрківський, Є. Єгоров, С. Цветко, М. Береговський, Г. Штайнванд, В. Жирмунський, А. Штрюм та ін.), щодо етномузичної культури місцевого українського населення та етнічних груп Півдня України.

Узагальнюючи власні спостереження і звертаючи увагу на висвітлення зазначеного питання у працях фольклористів, істориків, краєзнавців та інших дослідників минулого, як і досягнення науковців ХХ–ХХІ ст., О. П. Макаренко опрацював ряд питань з позицій розвитку музичного фольклору у поліетнічному просторі.

У дослідженнях О. П. Макаренка проблеми фольклорно-музичного змісту тісно пов'язані із питаннями етнографічного характеру, що загалом приводить до постановки та часткового вирішення питань адаптації етномузичних традицій, їх діалогу, розвитку еволюції фольклорно-музичного мислення в умовах поліетнічного простору Північного Причорномор'я. Його статті в більшості своїй слід розглядати як своєрідну постановку актуальних проблем, що чекають свого вирішення у сьогоденні та недалекому майбутньому.

Наукова новизна полягає у виголошенні окремих проблем, які у мають місце у друкованих працях О. П. Макаренка. А саме:

- розкриття змісту поняття етномузичний південноукраїнський простір;
- характеристика особливостей динаміки функціонування музичного фольклору Півдня України;
- аналіз впливу соціокомунікативних реалій на розвиток толерантних міжетнічних відносин та ролі у цьому традиційних музичних культур етнічних груп, що мешкають у регіоні, створюючи умови для розвитку відповідного діалогу та еволюції музичного мислення адептів фольклору;
- вивчення процесу адаптування різних етномузичних традицій до нових умов функціонування і на цій основі утворення складної фольклорно-музичної гетерогенної соціохудожньої системи.

Південноукраїнський край – один з варіантів сучасного демографічного ландшафту, в якому інкорпорований різностильовий музичний матеріал адаптується, зберігаючи при цьому свій неповторний етнічно забарвлений зміст. Кращі зразки музичного фольклору корінного українського та інших етнічних груп регіону мають інформативне, пізнавальне, впливово-виховне значення, що закладене вже в самій його природі, як «мистецтва і не мистецтва» (В. Гусєв).

Сьогодні, у дослідженні названих об'єктивних реалій, активну позицію займає відомий педагог-музикознавець Макаренко Олександр Петрович. Його трудова біографія розпочалася з 15 років навчанням у Миколаївському училищі фізичної культури (1951–1955 рр.), коли юнак приїхав із рідного села Солдатське, що у Вознесенському районі на Миколаївщині. Після проходження у 1955–1958 рр. дійсної військової служби зрозумів, що його покликання – музика. Навчався у Миколаївському музичному училищі, а згодом закінчив Одеську державну консерваторію ім. А. В. Нежданової (теперішня музична академія). Понад сорок років присвятив викладацькій діяльності:

1965–1976 рр. працював у Миколаївському училищі культури (нині коледж культури і мистецтв), 1978–1999 рр. у Миколаївській філії Київського університету культури і мистецтв, 1999–2012 рр. у Миколаївському національному університеті ім. В. О. Сухомлинського. У послужному списку О. П. Макаренка посади: баяніст-акомпаніатор в художній самодіяльності, викладач вузу, кандидат мистецтвознавства, доцент.

У біографії Олександра Петровича – завідування музичною кафедрою МДУ (нині МНУ імені В. О. Сухомлинського), членство в журі численних конкурсів і фестивалів, виступи в пресі та обласному радіо з питань народного музичного мистецтва. Не одне покоління його вихованців працює на викладацькій ниві, просвітницькій, музично-виконавській та іншого виду творчої діяльності.

З початку 90-х рр. ХХ ст., поряд із навчально-педагогічною та науково-методичною діяльністю, у творчій роботі О. П. Макаренка провідне місце зайняли питання розвитку народної музичної культури південноукраїнського краю. Науковець звертається до різнобічного вивчення фольклорно-музичних процесів, традицій, фактів та явищ, що мають місце у минулій та сучасній культурній практиці регіону.

Він досить уважно й з повагою ставиться до напрацьованих попередніх дослідників – істориків, краєзнавців, етнографів, фольклористів-музикознавців та інших вчених, у працях яких є цікаві відомості з історії Північного Причорномор'я, формування його етноландшафту, побутування традиційної художньої культури тощо.

Серед них – М. Надєждін, М. Пирогов, А. Скальковський, М. Аркас, а у наступні періоди ХХ ст. – С. Цветко, Дніпрова Чайка, М. Кауфман, О. Соколова, С. Чернявська, С. Кириєнко та деякі інші дослідники [3, с. 9–20; 4, с. 12–24.]

У публікаціях зазначеного напряму О.П. Макаренко розглядає широке коло питань, серед яких:

- формування північно-причорноморського етномузичного середовища, шляхом його заселення різними етнічними групами;
- розвиток міжкультурних взаємин у побутово-матеріальній і традиційно-культурній сферах життя як передумови подальшого розвитку фольклорно-музичних традицій;
- адаптація різних етномузичних традицій до нових умов функціонування і на цій основі розвиток міжетнічного фольклорно-музичного діалогу та поступового розвитку еволюції музичного мислення adeptів фольклору.

«У такому напрямі й фольклорна музична творчість виступає не як чинник етнокультурного протистояння, а скоріше як специфічний засіб і регулятор різних за змістом побутових, традиційних, художніх, обрядових та інших стосунків, пізнання норм і особливостей оригінальних за походженням фольклорних жанрових систем, неповторності традиційних виконавських стилів тощо» [1, с. 141–142].

Вивчення численних архівних документів та різного змісту друкованих праць впевнили дослідника, що пісенний фольклор Півдня України, як і народно-інструментальне виконавство, віддзеркалюють соціодемографічні процеси минулого та сьогодення.

Внаслідок поглибленого аналізу численних джерел з фольклорно-музичної проблематики, в більшості таких, що відносяться до Півдня України, О. П. Макаренко

прийшов до висновку: етномузична культура південноукраїнського краю інтегрує в єдине ціле субетнічні прояви українського музичного фольклору та фольклорних музичних традицій різних етнічних груп, що мешкають в регіоні, збагачуючи в цілому складну фольклорно-музичну гетерогенну систему, надаючи їй динамізму та цілісності.

У цьому напрямі він активно продовжує й розвиває у конкретному регіональному середовищі принципи та методи системного підходу, який знайшов практичне застосування у працях українських та зарубіжних філософів, культурологів, фольклористів, зокрема Ф. Колесси, К. Квітки, С. Безклубенка, Б. Путілова, І. Ляшенка, І. Земцовського, С. Грици, В. Гошовського, З. Можейко та інших дослідників.

При обґрунтуванні та подальшій розробці поставленої проблеми О. П. Макаренком вводяться ряд дефініцій загальнонаукового та спеціального соціомузичного змісту, що використовуються ним у дослідженнях зазначеного напрямку. А саме:

- що таке етномузичний простір південноукраїнського регіону;
- зміст терміну – регіональна соціохудожня система;
- зміст терміну – народна музична культура південноукраїнського краю;
- за якими показниками народна музична культура входить до соціохудожньої системи південноукраїнського краю;
- з яких мотивів ми звертаємося до системного розгляду намічених питань;
- чому народна музична культура південноукраїнського краю відноситься нами до етнокультурної системи регіонального типу тощо.

О. П. Макаренко аргументовано доводить, що народна музична культура Півдня України, є об'єктивно сформованою на основі існуючих соціокультурних та художньо-виховних засадах та реалій складну цілісну народно-музичну систему регіонального типу. Вона, як складний культурологічний феномен, містить в собі досить об'ємний і значний у часо-просторі матеріал завдяки своїй інформаційній ємності, здатності досить швидко реагувати на різні соціальні, політичні, ідеологічні, військові, адміністративні, загальнохудожні та інші зміни.

«У таких самодостатніх, відкритих та саморегулюючих соціальних системах, до яких ми відносимо й народну музичну культуру Півдня України, компоненти неідентичні, що і відповідає індивідуальним рисам її складників. Враховуючи, що кожна окрема фольклорна музична традиція є складною системою, то їх об'єднуючий феномен – народна музична культура південноукраїнського краю є вже системою систем, названі традиції в таких умовах вже набувають рівня підсистем» [5, с. 46].

Фактологічний матеріал тематично визначених статей та його теоретична аргументація стверджують, що системний підхід до вивчення і аналізу різних фольклорних проблем у складних міжетнічних взаємних переплетіннях, завдяки його гнучкості та об'ємним науково-методологічним можливостям, є цілком органічним. Адже він сполучає у собі синхронний, генетичний та історичний аспекти, які прийнятні у вивченні різнобічних фольклорних стосунків, насамперед у поліетнічному просторі.

Один з небагатьох сучасних дослідників, О. П. Макаренко у підході до вивчення фольклору використовує літературні джерела, зокрема, твори В. Короленка, О. Купріна, Шолом-Алейхема та інших письменників, які в художніх образах народних співців та інструменталістів закарбували побутові музичні враження свого часу. При цьому такі

образи народних музикантів віддзеркалюють як особисті, так і загальні характерні риси побутового фольклорно-музичного виконавського змісту. Перш за все, це високий рівень володіння своїм інструментом, якістю звуковидобування, індивідуальними музично-виражальними засобами. Тобто, всім тим, що стосується особистості віртуоза-інструменталіста, що вражає слухача своєю художньо-зворушливою грою та викликає різний емоційний стан та естетичну оцінку. Кожен із них – індивідуальність, як за музично-виконавськими характеристиками, так і життєвими обставинами. «Звернення фольклористів, в тому числі й етноінструментознавців, до подібних фактів, віддзеркаленим у художній літературі, зафіксовані в наукових працях. Позитивність поєднання художнього й наукового методів пізнання народного музичного життя безперечна» [4, с. 116].

Демократичні засади у сучасній Україні сприяють більш природному функціонуванню традиційних культур українського автохтонного населення та діаспорних етнічних груп, як і їхній міжкультурній комунікації. При цьому соціокомунікативні реалії, як свідчать наслідки досліджень О. П. Макаренка, виконують важливі художньо-творчі та музично-виховні функції:

- впливають на формування та розвиток в регіоні толерантних відносин між представниками різних національностей;
- сприяють об'єднанню в єдину національно-культурну групу представників різних етносів свого регіону;
- роблять позитивний внесок у подальший розвиток музично-виконавської та художньо-виховної спрямованості фольклорної творчості Півдня України;
- стимулюють активний прояв катарсичної (очисної) функції, яка в цілому позитивно впливає на соціальне порозуміння в поліетнічній спільноті.

З огляду на плюралістичність відносин між традиціями та обрядовістю різних етногруп причорноморського регіону поміж ними, як свідчить дослідник, існує певна дистанційність. Це запобігає нівелюванню етнічного розмаїття, сприяє зберіганню характерного звукоідеалу, репертуарної своєрідності та адитивних (консектуальних) виконавських ознак – тембральних, артикуляційних, темпо-ритмічних, «що є антропогенними, «врожденими» прикметами етнофора» (С. Грица).

Особливий інтерес представляє розвиток у Південному регіоні комунікативних зв'язків між музичними традиціями автохтонного українського населення та представниками віддалених у генезисі народів: українсько-німецькі, українсько-єврейські, українсько-кримськотатарські, що в цілому віддзеркалює регіональні особливості загальнокультурних тенденцій на рівні Схід–Захід. [3, с. 85–119; 4, с. 94–102, 118–138].

«Українсько-російські, молдавсько-болгарські, кримсько-татарсько-болгарські, українсько-єврейські, або ж єврейсько-українські та інші подібні композиції виступають як наслідок творчих зусиль талановитих народних музикантів-інструменталістів. При цьому, народними виконавцями новотвори доводяться до стану «свого», національного музичного зразку» [5, с. 44.].

Спираючись на конкретні фольклорно-музичні явища, О. П. Макаренко розкриває сутність існування у південноукраїнському просторі фольклорно-музичної

багатокультурності (мультикультури). З таких міркувань, південь України слід визнавати історично сформованим полігоном взаємодії «свого» і «чужого», конкретизованого у свідомості та художній творчості представників різних етносів. При таких умовах взаємодія у зазначеному напрямі виступає як «процес, що перебігає між елементами принаймні двох взаємозв'язаних систем» (С. Безклубенко).

Своїми дослідженнями О. П. Макаренко доводить, що нові реалії у справі вивчення традиційної музичної творчості етносів причорноморського регіону, потребують нових підходів, які б аргументували ситуативність сучасного фольклорного мислення та живої народної художньої практики.

У науково-дослідницькому пріоритеті О. П. Макаренка постійне важливе місце займають питання розвитку народно-інструментального виконавства у південноукраїнському регіоні. Підсумком у цьому, на певному етапі науково-дослідницької роботи, став захист мистецтвознавчої дисертації за спеціальністю «Музикознавство» (1987 р., Ленінградська, нині Петербурзька консерваторія) і отримання вченого ступеню кандидата наук за дослідження процесу формування та розвитку професійних оркестрів народних інструментів республік тодішньої країни. Між іншим, у Миколаївській області це була перша захищена у галузі народно-музичного мистецтва дисертація.

Звертає на себе увагу й музично-публіцистична діяльність Олександра Петровича. Ним написано й надруковано понад 50-ти газетних публікацій, присвячених музичному життю нашого обласного центру. В їх числі статті-рецензії про виступи в Миколаєві знаних творчих колективів: Державного оркестру українських народних інструментів (Київ), Російського народного хору імені М. Пятницького, Омського народного хору, Державного оркестру російських народних інструментів імені М. Осипова (Москва), оркестрів національних музичних інструментів Узбекистану, Казахстану та деяких інших колективів.

У низці статей О. П. Макаренка йдеться про відомих на Миколаївщині та за її межами особистостях, які вписали важливі сторінки в історію культури нашого краю. Зокрема, заслуженого діяча мистецтв України Г. Манілова, доктора мистецтвознавства професора В. Іванова, заслуженого працівника культури України С. Фоміних, талановитого керівника естрадного оркестру Будинку культури заводу «Зоря» В. Попенка та інших майстрів музичного мистецтва минулих років.

Загалом науково-дослідницький доробок О. П. Макаренка складають понад сто двадцять праць, більшість яких надруковані у наукових збірках вищих навчальних закладів та інших виданнях. У роки своєї науково-педагогічної діяльності він брав участь у численних науково-теоретичних та науково-методичних конференціях, які проходили в різних містах України та за її межами.

Науково-творчі здобутки О. П. Макаренка стали темою ряду статей, відгуків та рецензій. Їх автори – відомі у нашій країні на ниві музичної творчості, художньої культури та публіцистики особистості – О. Шпачинський, А. Михайлик, С. Тупайло, Є. Мирошніченко, О. Петренко, Е. Гриневич, С. Кириєнко та ін. В них виражена загальна думка, що внесок О. П. Макаренка у дослідження музичного фольклору південноукраїнського регіону є досить вагомим. Про це також говориться у відгуках провідних діячів музичної

культури, вчених-музикознавців та фольклористів України – доктора мистецтвознавства С. І. Грици (Київ), ректора Одеської музичної академії імені А. В. Нежданової, доктора мистецтвознавства, академіка О. В. Сокола (Одеса), доктора мистецтвознавства, професора, проректора названого навчального закладу з науково-дослідницької роботи О.І. Самойленко, багатьох викладачів мистецьких вузів і творчих кафедр причорноморського регіону.

Ім'я Олександра Петровича Макаренка, педагога-музиканта, вченого-мистецтвознавця, фольклориста, етнокulturолога цілком заслужено посідає одне із почесних місць в історії дослідження народної музичної культури південноукраїнського краю, насамперед Миколаївщини.

Література:

1. *Діалог та еволюція фольклорно – музичного мислення в контексті міжкультурної комунікації у південноукраїнському просторі // Музичне мистецтво і культура : Наук. вісн. Одеської державної музичної академії ім. А. Нежданової. – Одеса : Друкарський дім, 2010. – Вип. 12. – С. 141–149.* 2. *Культура південноукраїнського регіону: Питання міжетнічної комунікації (останнє в співавторстві). Миколаїв, 2010 – 322 с.* 3. *Музичні традиції та сучасність у фольклорі південноукраїнського краю: Навч. пос., затвердж. Міністерством освіти і науки України для студентів ВУЗів. – Миколаїв : МДУ, 2007. – 176 с.* 4. *Нариси з історії етномузичної культури Півдня України. Навч. пос., затвердж. Міністерством освіти і науки України для студентів ВУЗів – Миколаїв : МДПУ, 2001. – 176 с.* 5. *Народна музична культура південноукраїнського краю як цілісна система соціохудожнього типу: постановка проблеми // Музичне мистецтво і культура: Наук. вісн. Одеської державної музичної академії ім. А. Нежданової. – Одеса : Друкарський дім, 2008. – Вип. 9. – С. 41–51.* 6. *Народная музыкальная культура как естественный компонент коммуникативности в полиэтнической среде // Крымские диалоги: культура, искусство, образование – Симферополь, 2009. – Вип. 3. – С. 15–19.* 7. *Народно-оркестровое искусство как средство межэтнического общения // Роль оркестров народных инструментов в межэтническом общении. Сб. труд. РАМ им. Гнесиных. – Вип. 153. – Москва, 1999. – С. 19–48.* 8. *Традиційні народні обряди і свята південноукраїнського краю у соціокультурному вимірі // Наук. зб. інституту історії Одеського державного університету ім. І. Мечникова – Одеса : ОДУ, 2011. – С. 228–236.* 9. *Фольклорные и литературно – художественные параллели в изучении творчества музыкантов – инструменталистов. (На примере произведений А. Куприна, В. Короленка, Шолом-Алейхема). Запорожские чтения. – Запорожье : Диво, 1999. – Вип. 3. – С. 150–154.*